

Ze wordt geboren als dochter van een Godvrezende kanunnik en zijn knappe, blonde vrouw die hij op een van zijn missiereizen in het Saksenland uit haar heidense leven heeft gered door haar te verleiden en te huwen. Moeder Gudrun heeft de afgoderij nog in zich en het is haar vaders taak als goed katholiek haar daarvoor te behoeden en het er op zijn tijd uit te slaan. De kanunnik huwt ten tijde van het keizerschap van Karel de Grote; als diens zoon Lodewijk de Vrome hem opvolgt is het ook voor lagere kerkelijke ambtsdragers niet meer toegestaan dat ze openlijk een niet-celibatair bestaan leiden en komt hij wat in de problemen. Maar dan is Johanna al lang het huis uit. Opgevoed in de negende eeuw met de bijbel als enige wetboek heeft ze als meisje, dat eigenlijk vooral in kennis en logisch redeneren is geïnteresseerd, geen leven. Johanna loopt uiteindelijk weg en via toevalligheden, listen en bedrog leeft ze een aantal jaren als monnik in Fulda en vervolgens in Rome. Haar grootste leugen is het verbergen van haar vrouwzijn; ze gaat vanaf enig moment als man verder door het leven. Ze staat voor die keuze als in Fulda de komst van haar broer al is aangekondigd en hij door de Noormannen vermoord wordt. Ze pakt zijn kleren en neemt zijn identiteit aan. De ruime kerkelijke gewaden, de minimale wasbeurten en de plicht ook 's nachts de pij te dragen uit angst voor seksuele verleiding, maken dit mogelijk. Als verraad dreigt, loopt ze weg en komt in Rome terecht.

Haar eruditie, niet zo heel moeilijk tussen de vele analfabete klerikalen, valt snel op. Ze heeft als een van de weinigen Grieks leren lezen en heeft uit de geschriften van Aesculapius veel kennis over gezondheidszorg opgedaan. Zij redt het leven van de paus die na de zoveelste aderlating meer dood dan levend is. Dat maakt haar tot zijn vertrouweling waardoor haar invloed toeneemt.

Naast de aandacht voor de kerkelijke en wereldlijke politiek en de strijd tussen die twee wordt uitgebreid geschreven over het dagelijks leven in de middeleeuwen. Over de geringe inkomsten van de plattelandskanunnik, de droeve armoede als ook nog de oogst tegenzit. Over de eenzijdige maaltijden bij de horigen en de uitgebreide maaltijden in het bisschoppelijk paleis waar drank en wildbraad in ruime mate aanwezig zijn, en in Rome waar paus Sergius zich bijna doodvreet en -drinkt. Alles wat de middeleeuwen boeiend maakt komt aan bod.

De schrijfster weet het spannend te vertellen. Er zit een ontzettende vaart in het verhaal, er gebeurt veel tegelijk en achter elkaar en het is elke keer weer spannend hoe het gaat afgelopen. En omdat er zoveel verschillende gebieden aangeboord worden, van Plato's logica tot het middeleeuwse maandverband, is het boek ook voor een brede kring lezers aantrekkelijk.

Vorig jaar stond 'Papstin Johanna' in het Duitse Thüringen op de tweede plaats van de top tien van best verkochte fictie. In 1997 is er bij de eerste druk in Nederland in de pers te weinig aandacht geweest, al was het wel snel uitverkocht. Gelukkig heeft Uitgeverij Kok besloten tot heruitgave. Ik heb er voor de tweede keer van kunnen genieten en wens vele anderen hetzelfde genoegen.

Gerda Geerdink

AUTOBIOGRAFIE

Sebastian Haffner, *Het verhaal van een Duitser 1914-1933* (uitg. Mets & Schilt, Amsterdam 2001), 263 blz., prijs f 45,-

Twee jaar na zijn dood op 91-jarige leeftijd verscheen een gedeeltelijke autobiografie van de bekende journalist-historicus Sebastian Haffner. Bij ons werd Haffner vooral bekend vanwege zijn voortreffelijke *Kanttekeningen bij Hitler*. Verder bracht hij bestsellers op zijn naam over Pruisen, Churchill, Duitsland van Bismarck tot Hitler en de Duitse revolutie van 1918-19. Wie deze publicaties indertijd met vrucht las, zal met belangstelling *Het verhaal van een Duitser* ter hand nemen. Haffner schreef het in ballingschap in Engeland in 1939, maar voltooide het niet, gezien de urgentie van andere publicaties. Ruim zestig jaar na dato is zijn eersteling alsnog uitgegeven. De lezer ziet dus de jaren van 1914 tot 1933 door de bril van iemand uit 1939. De moorddadige consequenties van de naziheerschappij, de oorlog en de holocaust lagen toen nog in het verschiets.

Het motief is hoe de politieke drama's – de oorlog van '14-'18, de novemberrevolutie, de Spartacusopstand, de Kapp-putsch van 1920, de inflatie van 1923, de crisis, de opkomst van het nazisme – hoe al die veelbeschreven schokken ingrijpen in het persoonlijke leven van een welopgevoede jonge jurist met schrijversambities uit een burgerlijk Berlijns milieu. Gegevens over de ouders, huiselijke situatie, en allerlei andere standaardonderdelen van een doorsnee-autobiografie zijn er bewust uitgefilterd; Haffner concentreert zich op het thema 'de politiek en ik'. Een historische gebeurtenis wordt namelijk pas echt interessant en ingrijpend, zo weet de geschiedenisdocent, als je kunt aantonen dat ons persoonlijke leven erdoor beroerd wordt, onze gesprekken, ons uitzicht, onze keuzes.

Haffner blijkt in 1939 al over de vaardige, analytische pen te beschikken die hem later wereldfaam zou bezorgen. Hij geeft rake typering van persoonlijkheden als Walther Rathenau en Gustav Stresemann. Hij verklaart het electorale succes van de nazi's door te stellen dat de ogenschijnlijk kalme en betrekkelijk welvarende Stresemann-jaren een periode vormden zonder bezieling of ideaal, waarin zich van veel jonge Duitsers een soort verveling meester maakte. Het drama van de werkloosheid van 1929 en de ineenstorting van het fragiele bouwwerk van Weimar bood in elk geval weer reden tot opwindende discussie.

Het boek ontleent zijn waarde echter niet primair aan dat soort verklaringen, die anno 1939 nog niet voldoende uitgerijpt konden zijn. Wel aan de sfeerbeschrijvingen. Het zwaartepunt van het boek vormt het jaar 1933. Haffner legt uit hoe hij instinctief een afkeer ontwikkelde van de brute nazi's die de straat en de staat in bezit namen. Hij hoopte rustig als gerechtsdienaar te kunnen blijven functioneren, maar ervoer weldra dat dat niet mogelijk was. Hij laakt het

opportunisme van tallozen die hun huik naar de wind zetten. Het uur van de waarheid was de jodenboycot van 1 april 1933. Ineens liepen overal groepjes luidruchtige nazi's te schreeuwen: 'Juda verrecke!', zonder dat iemand daar tegenin durfde te gaan.

Zo trefzeker als destijds Christopher Isherwood de stemmingsomslag beschreef in *Afscheid van Berlijn*, zo doet ook Haffner dat: 'De wereld waarin ik had geleefd, viel uiteen, verdween, werd onzichtbaar, dadelijk en vanzelfsprekend, in alle stilte' en hij vermeldt hoe bekende cabaretiers, acteurs, cartoontekenaars verdwenen, net als de boeken uit de boekhandels en bibliotheken, hoe eertijds respectabele bladen als het *Berliner Tageblatt* ineens op bedachtzame toon hetzelfde credo verkondigden als de *Völkischer Beobachter*. Je zag mensen marcheren en zingen, voor een bepaald soort Duitser was het een paradijs, zegt hij, de stemming leek op die van augustus 1914.

Voor iemand als Haffner was in het Derde Rijk geen plaats. Intellectuelen die hun ziel niet aan de duivel wilden verkopen konden onderduiken of emigreren. In 1934 week hij uit naar Parijs en in 1938 naar Engeland. Zijn postuum verschenen eersteling getuigt van scherp inzicht in de demonie van zijn tijd. Aan de onafzienbare stroom boeken en geschriften die na de oorlog verschenen zijn over de opkomst van het nazidom voegt het niet wezenlijk iets nieuws toe. Maar de tijd en plaats waarin het typoscript tot stand kwam, maken het tot een bijzonder document.

Jan van Oudheusden

VIETNAMEERLOG

Denise Chong, *Het meisje van de foto. Het aangrijpende verhaal van Kim Phuc (Prometheus, Amsterdam 2000) 287 blz., prijs f36,50.*

Een meisje dat naakt en met een uitdrukking van pijn over het asfalt loopt. Om haar heen enkele andere kinderen en achter haar soldaten. Het is de foto die een onuitwisbaar beeld gaf van de Vietnamoorlog. De foto stond in juni 1972 in alle kranten en wordt nog steeds vele malen gereproduceerd, onder andere in schoolboeken. De foto liet de gruwelijke gevolgen van de Vietnamoorlog zien en droeg daarmee bij aan het groeiend verzet tegen voortzetting ervan. Maar welke betekenis heeft de foto gehad voor het meisje dat als negenjarige getroffen werd door de napalm?

Denise Chong, schrijfster van de bestseller *De dochters van de concubine* (1995), vertelt het indrukwekkende en ontroerende levensverhaal van Kim Phuc. Uit dit verhaal blijkt dat de foto altijd prominent aanwezig is gebleven in het leven van Kim Phuc. De foto maakte haar leven tegelijkertijd draaglijk en ondraaglijk.

Kim Phuc werd in 1963 vlakbij Saigon geboren tijdens de eerste grote veldslag tussen communistische troepen uit Hanoi en Zuid-Vietnamese regeringstroepen. Haar vader was een van de rijkere boeren van het dorp. Haar moeder verkocht eigen gemaakte noedelsoep. De familie had te maken met nachtelijke bezoeken van de Vietcong en met de aanwezigheid van soldaten van de regering. Toen er in 1972 nauwelijks meer Amerikaanse soldaten en adviseurs waren, vielen de communistische troepen aan. Zuid-Vietnamese vliegtuigen voerden bomaanvallen uit om bunkers en tunnels op te blazen en om met napalm de Vietcongstrijders te verbranden.

Het vliegtuig dat de napalm gooide die Kim Phuc en haar familie en dorpsgenoten trof, was uit de koers. De slachtoffers renden vanuit de bossen waar ze zich hadden schuil gehouden de hoofdweg op. Daar stonden fotografen van internationale persbureaus net op het punt om te vertrekken. Kim Phuc had de brandende kleren van haar lichaam getrokken. De napalm trof haar nek, bijna haar hele rug en haar linkerarm. Een fotograaf had nog een rolletje in zijn toestel en maakte de foto. Hij bracht Kim Phuc naar een ziekenhuis in Saigon. Kim Phuc overleefde al bezorgde de dagelijkse reiniging van de wonden haar onbeschrijfelijke pijn. Na de huidtransplantaties en de revalidatie bleven de plotselinge pijnaanvallen voortduren.

Na het vertrek van de Amerikanen stortte de Zuid-Vietnamese economie in. De familie van Kim Phuc kreeg vanuit de VS geld om hun huis te herstellen, maar de lokale autoriteiten hielden het geld vast. Van 1975 tot 1992 leefde de familie van Kim Phuc onder het communistische regime. Ze verhuisden naar een klein huisje en leden regelmatig honger. De moeder leefde apart van haar familie en zorgde met haar winkeltje voor het inkomen.

In 1981 deed Kim Phuc eindexamen middelbare school. Ze wilde naar de universiteit om arts te worden. In deze tijd werd ze voor het eerst door de communistische autoriteiten benaderd. Denise Chong laat zien hoe Kim Phuc keer op keer moest opdraven om aan de buitenlandse pers te vertellen over het bombardement. Ze mocht niet vertellen hoe zwaar het leven in naoorlogs Zuid-Vietnam was. Ook de Nederlandse tv kwam om een documentaire te maken. Kim Phuc moest zich voordoen als studente medicijnen, maar in werkelijkheid had ze haar studie voor arts moeten afbreken. Een Duitse journalist liet haar naar Duitsland komen voor een medische behandeling. Na een ontmoeting met de eerste minister Pham Van Dong kon ze Engels studeren. In 1985 werd Kim Phuc in Moskou uitgenodigd op een wereldjeugdfestival over socialistische onderwerpen. Ze mocht in Cuba gaan studeren. Als zesentwintigjarige werd ze opnieuw eerstejaars. De gebeurtenissen in 1989 betekende voor Cuba een economische terugval. Kim Phuc kreeg weer te maken met armoede. Toen Kim Phuc in 1992 trouwde met Toan, plande ze een huwelijksreis naar Moskou. Ze wist dat het vliegtuig op de terugweg moest tanken in Canada.

Op dit moment woont Kim Phuc in Canada en is ambassadeur voor Unesco. Tijdens haar lezingen legt ze uit dat het meisje op de foto niet meer op de vlucht is en dat wat je ziet geen schreeuw om pijn is, maar een schreeuw om vrede.

Het boek van Denise Chong is zeer waardevol voor de docent die wat meer over de foto wil kunnen vertellen of die het leven onder het communistische regime concreet wil maken. Leerlingen kunnen op Internet aanvullende informatie vinden. Er zijn een aantal goede sites met (Engelstalige) artikelen over de foto en het leven van Kim Phuc en met teksten van toespraken die Kim Phuc als ambassadeur voor Unesco heeft gehouden.

Carla van Boxtel